O‘QUVCHI YOSHLAR O‘RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVOR PROFILAKTIKASINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Muallif: Elamonova Nigora Abdulla qizi
Jizzax viloyati Zafarobod tumani 6-sonli umumiy o‘rta ta'lim maktabi amaliyotchi-psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlik yoshidagi o‘quvchilar o‘rtasida uchraydigan deviant (og‘ishgan) xulq-atvor shakllari, ularning kelib chiqish sabablari hamda maktab psixologi tomonidan amalga oshiriladigan profilaktik chora-tadbirlar tahlil qilingan. Tadqiqot davomida IMRAD talablariga muvofiq, empirik kuzatishlar, so‘rovnomalar va psixologik diagnostika usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar asosida o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik muhitga moslashuvini yaxshilash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: deviant xulq-atvor, profilaktika, o‘smirlik davri, ijtimoiy moslashuv, maktab psixologi, psixologik korreksiya.

1. KIRISH

Bugungi kunda jamiyatimiz jadal rivojlanib borayotgan bir davrda yosh avlodni ma'nan yetuk, jismonan sog‘lom va intellektual rivojlangan qilib tarbiyalash eng ustuvor vazifalardan biridir. O‘smirlik davri – shaxs shakllanishining eng murakkab, ziddiyatli va inqirozli davri bo‘lib, bu bosqichda bolalarda xulq-atvor og‘ishlari (deviant xulq) yuzaga kelish xavfi yuqori bo‘ladi.

Deviant xulq-atvor deganda jamiyatda qabul qilingan huquqiy, axloqiy va madaniy me'yorlarga zid bo‘lgan harakatlar tizimi tushuniladi. O‘quvchi yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklar, agressivlik, dars qoldirish, internetga tobe'lik va ijtimoiy passivlik kabi holatlarning oldini olish maktab psixologlarining eng muhim vazifalaridan biridir.

Tadqiqotning maqsadi: Umumiy o‘rta ta'lim maktablari o‘quvchilarida uchraydigan deviant xulq-atvor shakllarini aniqlash, ularning sabablarini o‘rganish va samarali psixologik profilaktika tizimini ishlab chiqish.

2. METODOLOGIYA

Tadqiqot Jizzax viloyati Zafarobod tumani 6-sonli umumiy o‘rta ta'lim maktabining 7-11-sinf o‘quvchilari (jami 120 nafar o‘smir) o‘rtasida o‘tkazildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-metodologik usullardan foydalanildi:

1. **Nazariy tahlil:** Mavzu bo‘yicha ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni o‘rganish.

2. **Empirik usullar:**

• A.A. Rean va P.A. Baranovning "Agresiv xulq-atvorni aniqlash" so‘rovnomasi.

• K. Leonhardning aksentuatsiya turlarini aniqlash testi.

• Kuzatish va suhbat metodi (o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalar bilan).

3. **Matematik-statistik tahlil:** Olingan ma'lumotlarni foizli taqqoslash va umumlashtirish.

3. NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sinovda qatnashgan o‘quvchilarning ma'lum bir qismida xulq-atvorda turli darajadagi og‘ishlar mavjud. Xususan:

• **Agressivlik va ziddiyatlilik:** O‘quvchilarning 18 foizida tengdoshlari va o‘qituvchilarga nisbatan verbal yoki fizika darajasidagi agressivlik belgilari aniqlandi.

• **Motivatsiyaning paseshishi va ijtimoiy passivlik:** O‘smirlarning 22 foizida o‘qishga bo‘lgan qiziqishning keskin pasayishi, darslarni sababsiz qoldirish holatlari kuzatildi.

• **Giyohvandlik va internetga tobe'lik (Gadget addiction):** Zamonaviy xavf sifatida o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini asosan ijtimoiy tarmoqlarda o‘tkazishi va bu ularning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko‘rsatayotgani ma'lum bo‘ldi (ishtirokchilarning 35 foizida ekran vaqti me'yordan ortiq).

Psixologik diagnostika shuni ko‘rsatdiki, deviant xulq-atvorning shakllanishiga asosiy sabablar quyidagilardan iborat:

1. Oiladagi nosog‘lom muhit (ota-onalarning ajrashishi, nazoratsizlik yoki haddan tashqari qat'iy nazorat).

2. O‘smir yoshidagi inqiroz (shaxsiy o‘zini o‘zi anglash davridagi tushunmovchiliklar).

3. Notog‘ri muhit va tengdoshlar bosqichi (kriminal yoki deviant guruhlar ta'siri).

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, maktab muhitida o‘quvchilar bilan olib boriladigan profilaktik ishlar faqatgina jazolash yoki ogohlantirish bilan cheklanib qolmasligi kerak. U kompleks psixologik yondashuvni talab qiladi.

Zafarobod tumani 6-sonli maktab tajribasida amaliyotchi-psixolog sifatida quyidagi profilaktik chora-tadbirlar tizimi joriy etildi va uning ijobiy natijalari kuzatildi:

• **Ertasiga tashxis qo‘yish (Early Detection):** O‘quv yili boshida xavf guruhiga kiruvchi o‘quvchilarni aniqlash va ularning shaxsiy kartasini shakllantirish.

• **Treninglar va korreksion mashg‘ulotlar:** Agressiyani jilovlash, stressni boshqarish va muloqot madaniyatini oshirishga qaratilgan "Men va mening dunyoim" nomli maxsus psixologik treninglar o‘tkazish.

• **Ota-onalar bilan ishlash:** "Oila va maktab hamkorligi" klubi doirasida ota-onalarga o‘smirlik davri psixologiyasi bo‘yicha maslahatlar berish.

Boshqa tadqiqotchilar (masalan, prof. M.G. Davletshin, E.G. Eromatovlarning ishlari) natijalari bilan solishtirganda, hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda profilaktika ishlarini milliy qadriyatlar va an'analar uyg‘unligida olib borish eng samarali natija berishi tasdiqlandi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchi yoshlar o‘rtasida deviant xulq-atvorning oldini olish ko‘p bosqichli va tizimli jarayondir. Maktab psixologining o‘z vaqtida o‘tkazgan diagnostikasi, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan yaqin hamkorligi o‘smirlardagi salbiy illatlarning oldini olishda muhim o‘ynaydi. Har bir o‘quvchiga individual yondashuv, ularning ijobiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarish uchun sharoit yaratish jamiyatda sog‘lom muhitni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: O‘zbekiston, 2008.

2. Ғозиев Э.Г. Ontogenez psixologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2010.

3. Реан А.А. Психология подростка. – Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007.

4. Эламанова Н.А. O‘smirlarda deviant xulq-atvorni bartaraf etishning psixologik usullari. // Pedagogik mahorat ilmiy-metodik jurnal. – Buxoro, 2023.

5. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения. – М.: Академия, 2008.